

Žák v kontextu služeb výchovného poradce

Text k modulu

Autor: Mgr. Veronika Boďová

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

LITERATURA

Použité zdroje:

- FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-626-8.
 - HARTL, Pavel. HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál. 2009. ISBN 978-80-7367-569-1.
 - LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie.. přeprac. a dopl.* Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.
 - MICHALOVÁ, Z. *Sondy do problematiky specifických poruch chování*. Havlíčkův Brod: 2007. 207 s. ISBN 80-7311-075-X.
 - PACLT I. a kol. *Hyperkinetická porucha a poruchy chování*. Praha: Grada, 2007. 240 s. ISBN 978-80-247-1426-4.
 - SVOBODA, M. KREJČÍŘOVÁ, D. VÁGNEROVÁ, M. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. 1.vyd. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-545-8.
 - VÁGNEROVÁ, M. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Praha: UK, 2002. ISBN 80-246-0181-8.
 - VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha, : Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.
 - VÁGNEROVÁ, M. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Praha, : Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1074-4.
-

Základní charakteristiky psychosociálního vývoje v jednotlivých etapách života:

V úvodu je třeba definovat klíčové pojmy:

- **Prosociální chování** – je obecně vymezeno jako chování jednotlivce nebo skupiny, které je v souladu s normami dané společnosti a u užším slova smyslu jako chování a jednání, které je zaměřeno na dobro druhých – jedná se o chování zdvořilé, empatické, kooperativní, pomáhající a ochraňující
- **Altruismus** – je nejčastěji definován jako „nezištný zájem o blaho druhého, jako cíl sám sobě“. Altruismus je logickým protikladem egoismu, podle kterého je veškeré lidské jednání motivováno vlastními zájmy.

Vývoj sociálních kontrol a hodnotové orientace

- **Sebekontrola** se začíná rozvíjet kolem třetího roku života dítěte. Schopnost sebekontroly se obvykle s přibývajícím věkem zvyšuje. Dítě se učí ve stanovených normách a vštěpovaných hodnotách orientovat a postupem času je přijímá za své.
- Vývoj **sociální kontroly** v podstatě kopíruje vývoj morálky. Celý proces je úzce spojen s rozvojem myšlení. Celková vývojová úroveň umožňuje dítěti akceptovat společenské normy a přizpůsobit jim své chování.

Kognitivní vývoj dle Jeana Piageta

- Jean Piaget (1896-1980), psycholog
- Autor vývojové teorie, které vysvětluje, jak si děti vytvářejí pojmy.
- Je třeba si uvědomit, že myšlení dítěte nelze chápat jako nezralé myšlení dospělého, protože se v mnoha ohledech odlišují. Na základě těchto odlišností vymezil Piaget čtyři vývojová stadia.

Čtyři vývojová stadia dle Piageta:

- Senzomotorické stadium (trvá přibližně od narození do dvou let)
 - Předoperační myšlení (přibližně 2-7 let)
 - Konkrétní operace (přibližně 7-11 let)
 - Formální operace (přibližně 12 let a výše)
 - Piaget tvrdí, že dítě jednotlivými stadii prochází postupně. Rychlost absolvování jednotlivého stadia záleží dle Piageta především na biologickém zrání organismu, i když neodmítá ani vliv a podnětnost prostředí.
-

Morální vývoj dle Lawrence Kohlberga

- Podle Kohlberga prochází dítě ve svém morálním vývoji **šesti hlavními stádii**. Jednotlivá stádia jsou pro snazší orientaci rozdělena do tří stádiích obecněji pojmenovaných. Tato prezentace koresponduje se stádii vývoje dle Piageta.
- **Prekonvenční morálka (2-7 let)**
 1. zaměření na trest a poslušnost
 2. Individualistická účelovost a výměna

- **Konvenční morálka (7-11 let)**

3. Vzájemné interpersonální požadavky, vztahy a konformita

4. Společenské uspořádání a svědomí

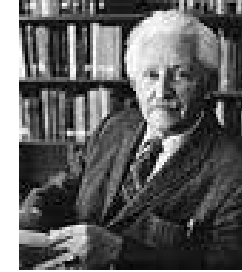
- **Postkonvenční morálka (od 12 let výše)**

5. Společenská úmluva – užitečnost a práva jednotlivce

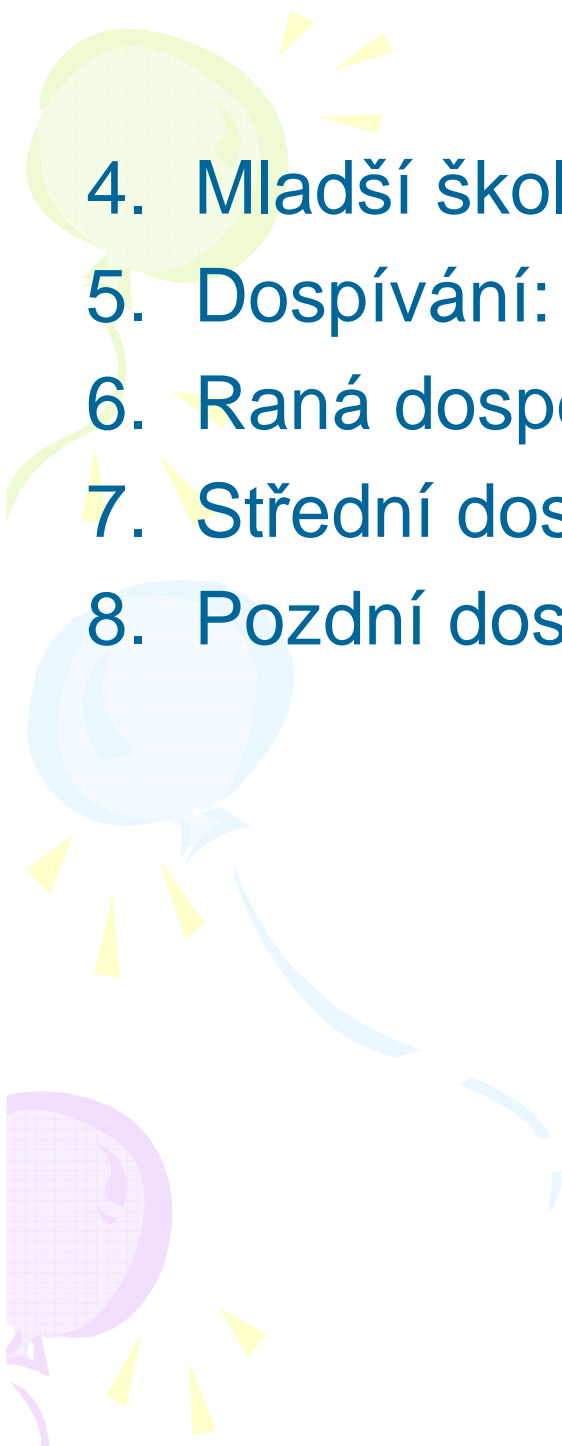

6. Univerzální etické zásady

Osm věků člověka a vývojových úkolů dle Erika Eriksona

- Erikson vychází ze skutečnosti, že lidé jsou ve svém vývoji vystavováni řadě vývojových úkolů, které vyžadují učení. Každý úkol musí být úspěšně splněn, jinak je další vývoj jedince ztížen.
- Vývojové úkoly včetně odpovídajících životních období formuluje Erikson takto:
 1. Kojenecký věk: důvěra X nedůvěře
 2. Batolecí věk: samostatnost X stud a pochyby
 3. Předškolní věk: iniciativa X vina

-
4. Mladší školní věk: snaživost X méněcennost
 5. Dospívání: identita X zmatení rolí
 6. Raná dospělost: intimita X izolaci
 7. Střední dospělost: generativita X stagnace
 8. Pozdní dospělost: sebepřijetí X zoufalství

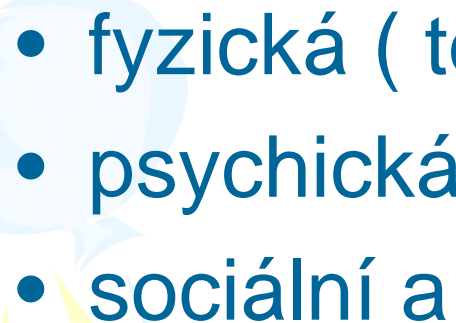
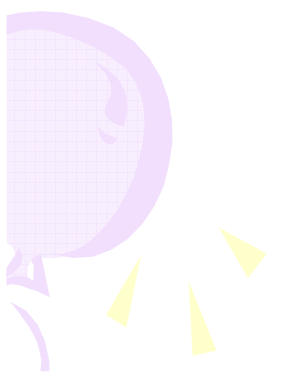
Problematika školní zralosti

- V pedagogicko-psychologickém pojetí se jedná o stav dítěte, kdy je jeho organismus na úrovni umožňující adaptovat se mu na školní prostředí. Vychází se přitom z dozrávání centrálního nervového systému, mentálních schopností dítěte, jeho pozornosti, úrovně vnímání a komunikačních schopností dovedností. Za nejdůležitější se považuje zvládnutí řečové dovednosti (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 243)

Problematika školní zralosti

Pro úspěšnost dítěte ve škole jsou důležité tři složky školní zralosti:

- fyzická (tělesná) zralost
 - psychická zralost
 - sociální a emocionální zralost
-
-

Školní připravenost

- Zhruba od 70. let 20. století se dostává do popředí nový trend v přístupu k hodnocení předpokladů dítěte pro vstup do školy.
- Termín školní připravenost je širší a výstižnější než pojem školní zralost.
- Jedná se o komplexní charakteristiku, zahrnující biologický a psychologický vývoj, sociální a výchovné vlivy, a také požadavky školy.

Příprava předškolního dítěte na roli školáka

- V 6-7 letech dosáhne většina dětí vývojové úrovně, která je potřebná k přijatelnému zvládnutí všech školních požadavků. V tomto období dochází k řadě kvalitativních změn jejichž výsledkem je zvýšení odolnosti vůči zátěži a rozvinutí schopnosti učit se.
 - Má-li předškolák ve škole uspět, musí splňovat několik předpokladů:
 1. Dítě musí být natolik zralé, aby sneslo zátěž školní práce.
-
-

2. Dítě musí dosáhnout potřebných předpokladů k učení.

3. Dítě musí dosáhnout potřebné úrovně rozvoje poznávacích procesů.

4. Dítě musí mít dostatečně rozvinutou řeč.

5. Dítě musí být k učení dostatečně motivováno.

6. Dítě se musí umět chovat tak, jak role školáka vyžaduje.

Výukové obtíže – příčiny školního neprospěchu

- Výsledky ve škole jsou ovlivňovány celou řadou vnějších a vnitřních, tělesných a psychických faktorů.

K příčinám školního neprospěchu patří:

- Snížená úroveň rozumových schopností
 - Nerovnoměrné nadání
 - Jiné okolnosti školního neprospěchu
 - Sociální vlivy
-

Snížená úroveň rozumových schopností

- Rozumové schopnosti se rozvíjejí na základě vrozených dispozic a působení vnějšího prostředí, specificky vlivem výchovy.
- Školní práce je pro tyto žáky velkou zátěží, která vzhledem k dlouhodobému trvání může zvyšovat pravděpodobnost vzniku sekundárních potíží (neurotických poruch, poruch chování atd.)

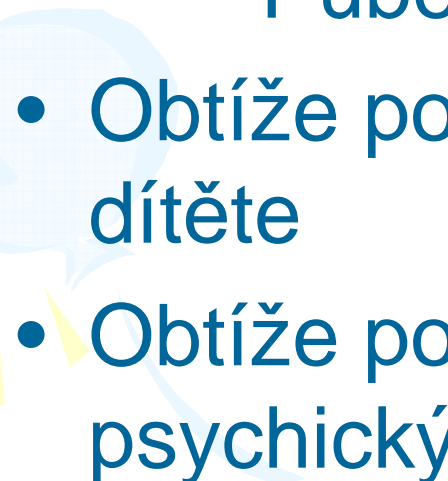
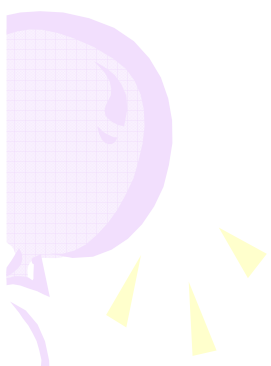

Nerovnoměrné nadání

- Intelligence se skládá z celé řady dílčích schopností, které se nemusí rozvíjet stejně rychle a ve stejné kvalitě. Pokud se objeví značně nevyrovnané schopnosti, pak dochází k výrazným obtížím, které se projeví v rozdílném hodnocení předmětů o 3-4 klasifikační stupně.
- V těchto případech jsou velmi často diagnostikovány specifické poruchy učení.

Jiné okolnosti školního neprospěchu:

- Obtíže podmíněné vývojovými změnami:
 - Školní nezralost
 - Pubertální výkyvy
 - Obtíže podmíněné somatickým stavem dítěte
 - Obtíže podmíněné osobností a aktuálním psychickým stavem dítěte
-
-

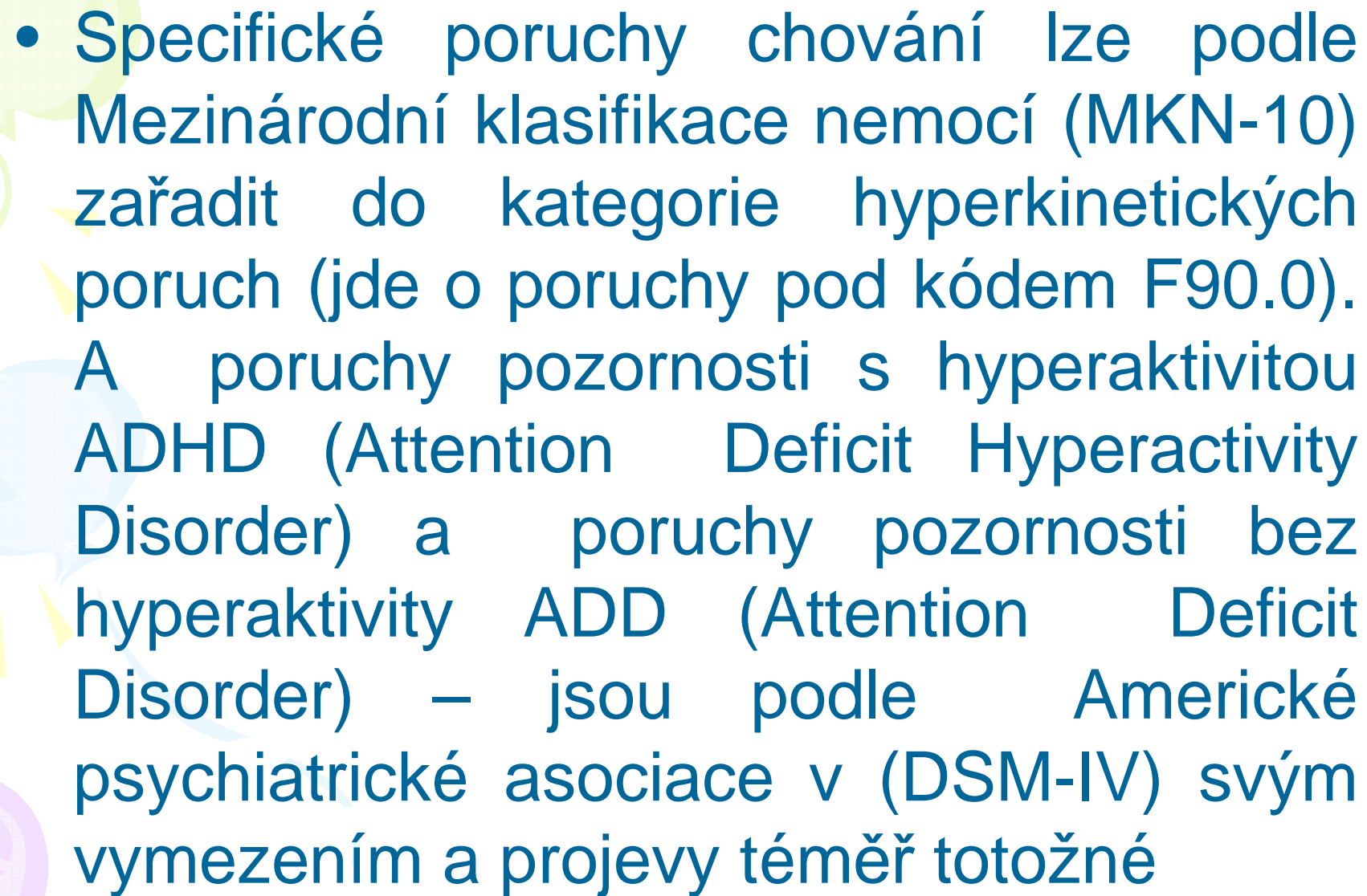
Sociální vlivy

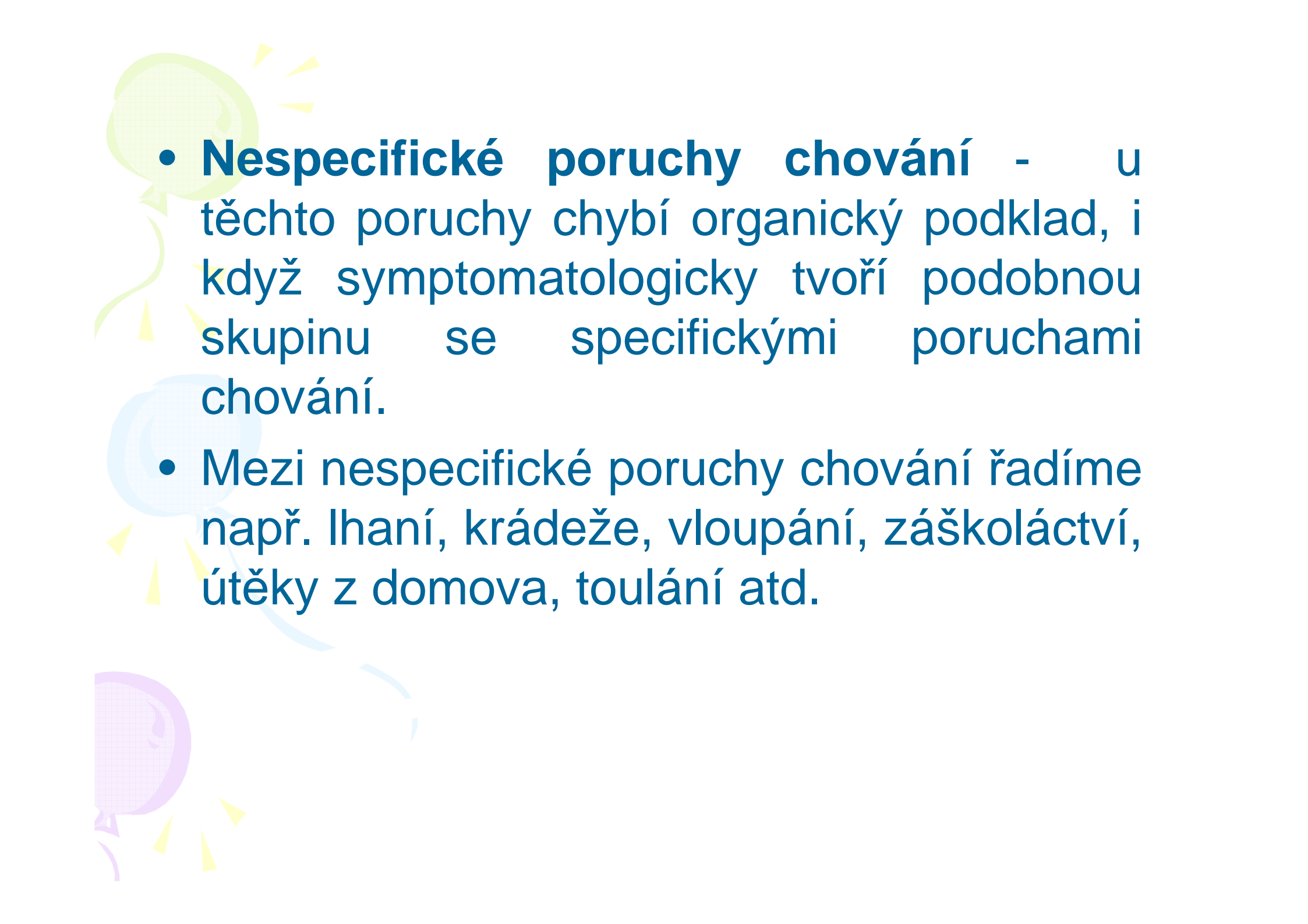
- Sociální stimuly, které mohou ovlivňovat chování dítěte i jeho školní výkon, vycházejí ze dvou sociálních prostředí – rodiny a školy.
- **Rodina** – spoluurčuje postoj ke škole a hodnotu školního úspěchu
- **Škola** – především učitel je důležitým činitelem, který ovlivňuje adaptaci dítěte na školu a modifikuje jeho vztah ke škole a školním výkonům.

Poruchy chování specifické a nespecifické

Poruchy chování můžeme rozdělit podle příčiny na *specifické* a *nespecifické*.

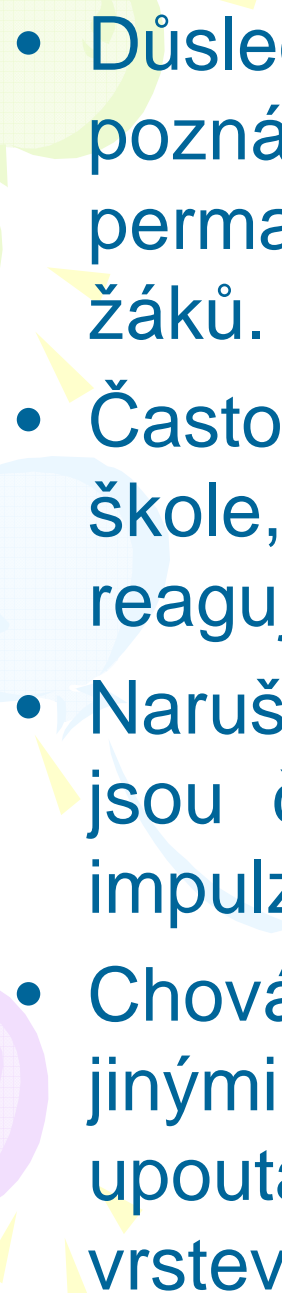
- **Specifické poruchy chování** - (vývojové poruchy chování, hyperkinetický syndrom), chápeme poruchy chování vzniklé vlivem působení různých exogenních a endogenních faktorů, a to na podkladě existujícího a prokázaného oslabení nebo změn v centrálním nervovém systému.

-
- Specifické poruchy chování lze podle Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10) zařadit do kategorie hyperkinetických poruch (jde o poruchy pod kódem F90.0). A poruchy pozornosti s hyperaktivitou ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) a poruchy pozornosti bez hyperaktivity ADD (Attention Deficit Disorder) – jsou podle Americké psychiatrické asociace v (DSM-IV) svým vymezením a projevy téměř totožné

-
- **Nespecifické poruchy chování** - u těchto poruch chybí organický podklad, i když symptomatologicky tvoří podobnou skupinu se specifickými poruchami chování.
 - Mezi nespecifické poruchy chování řadíme např. lhaní, krádeže, vloupání, záškoláctví, útěky z domova, toulání atd.

Intervence u žáků se specifickými poruchami chování v podmínkách školy

- Nástupem do školy se nápadnosti v chování dětí se specifickými poruchami chování většinou vystupňují.
- Socializační proces přechází v mladším školním věku do etapy, ve které dominuje snaživost a ochota spolupracovat.
- Dítě si svoji hodnotu dokazuje především výkonem, a zároveň zažívá pocity dělby práce a sounáležitosti.

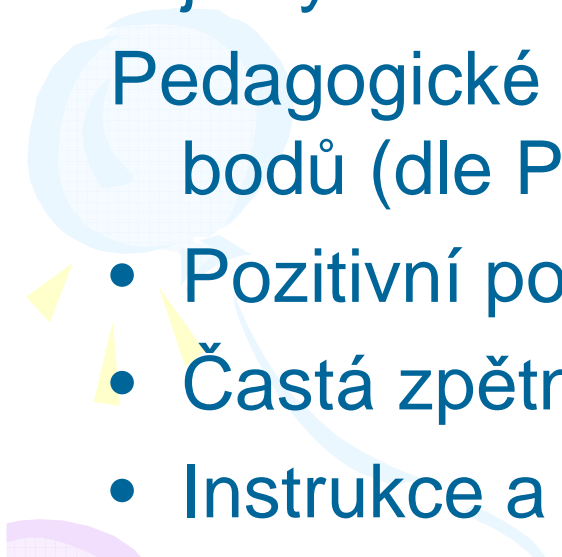

-
- Důsledkem oslabené pozornosti jsou narušeny poznávací procesy, což se navenek projevuje permanentním „zmatkem až chaosem“ v chování žáků.
 - Často se jedná o děti s negativním postojem ke škole, výuce a učení, často se stává, že děti reagují odmítavě na snahy pedagoga.
 - Narušené jsou vrstevnické vztahy mezi dětmi jsou časté spory a hádky, pramenící z jejich impulzivity.
 - Chování bývá poznamenáno infantilismem a jinými zvláštnostmi v chování s patrnou snahou upoutat na sebe pozornost dospělého i vrstevníků.

Doporučení pro pedagogy

Základním doporučením pro práci s žáky se specifickými poruchami chování je pozitivní a předvídatelný přístup pedagoga a nezbytností je vyšší míra frustrační tolerance.

Pedagogické postupy lze shrnout do několika bodů (dle Paclta, 2007)

-
- Pozitivní posilování spolu s mírnými tresty
 - Častá zpětná vazba
 - Instrukce a pokyny
 - Respektování stylů učení
 - Nácvik metakognitivních strategií
 - Sebekontrola a sebehodnocení
-

Postupy inhibující agresivní chování

- Agresivní chování porušuje sociální normy, omezuje práva ostatních a někoho poškozují.
- Sklon k agresivnímu chování bývá podmíněn multifaktoriálně – podílí se na něm dědičnost, ale také učení.
- Agresivní jednání je spojeno s emočním prožitkem, motivací a způsobem rozumového hodnocení.
- Prevence a terapie je zaměřena na sociální působení, farmakologickou léčbu a psychoterapeutické vedení.

Sociální učení

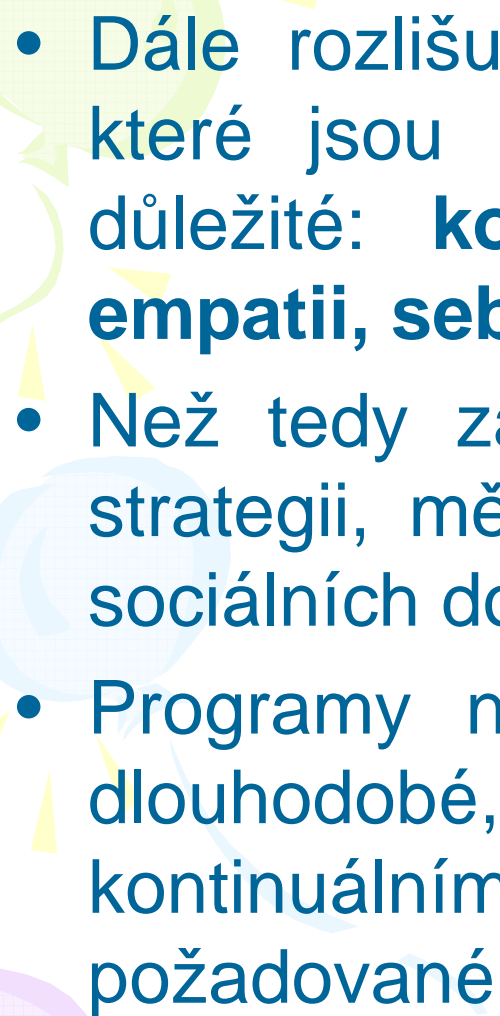
- Východiskem je skutečnost, že děti mají vrozený sklon napodobovat chování druhých (především těch, kteří mají vysokou společenskou prestiž).
 - Nápodoba je často nevědomá.
 - Prvními vzory pro děti jsou bezesporu rodiče, později se jimi stávají učitelé, sourozenci, kamarádi a všeobecně známé osobnosti.
-
-

-
- V rámci sociálního učení nejde jen o to, co je dětem prezentováno jako důležité, ale jak se k nim dotyčný chová.
 - Například výklad o slušném chování bude naprosto neefektivní, když po jeho skončení děti uvidí, jak učitel jedná naprosto nezdvořile s kolegou nebo jiným dítětem.
 - Výzkumy ukazují, že pokud je rozpor mezi tím, co dospělí říkají a jak jednají, mají děti tendenci napodobovat chování.
 - Jedním z tvůrců teorií sociálního učení je A. Bandura.

Rozvoj sociální a emoční inteligence

- Problémy v sociálních dovednostech lze rozdělit do čtyř skupin, a to jako nedostatky v:
 1. osvojování si sociálních dovedností,
 2. používání sociálních dovedností,
 3. sebekontroly sociálních dovedností,
 4. sebekontroly používání sociálních dovedností.

-
- Dále rozlišuje pět složek sociálních dovedností, které jsou pro fungování ve školním prostředí důležité: **kooperaci, asertivitu, odpovědnost, empatii, sebekontrolu.**
 - Než tedy začneme vybírat vhodnou intervenční strategii, měli bychom určit, o jaké nedostatky v sociálních dovednostech se jedná.
 - Programy na rozvoj sociálních dovedností jsou dlouhodobé, protože jedině dlouhodobým kontinuálním působením můžeme dosáhnout požadované změny v chování.

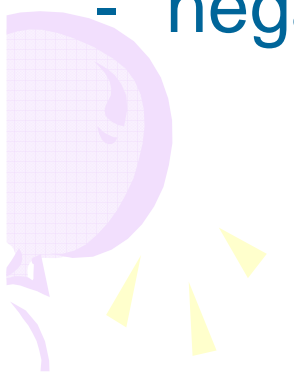

Disharmonický vývoj osobnosti

- Projevy disharmonického vývoje mohou být trvalé (pokud jsou podmíněny geneticky), nebo přechodné (např. v pubertě).
 - Projevy disharmonického vývoje přechodného rázu:
 - hypobulie,
 - intelektová pasivita,
 - nápadné výkyvy v prospěchu
 - ztráta iniciativy
-
-

- Projevy disharmonického vývoje trvalého charakteru:

- narušené sociální vztahy
 - obtížná adaptace v kolektivu
 - egocentričnost
 - upozorňování na sebe nevhodným způsobem („šáškování“)
 - problémy se sebeovládáním
 - afektivní stavy
 - negativismus a další
-

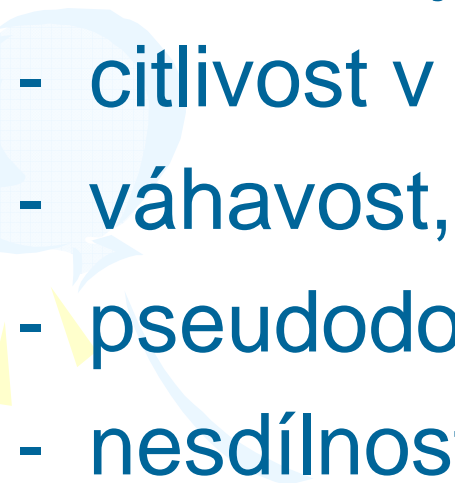
Markanty disharmonického vývoje

- **Infantilismy – oblasti nedokonalého rozvoje:**

- Vnímání – např. přehánění
 - Ovládání emocí
 - Volní vlastnosti – např. impulzivita, nezdrženlivost
 - Egocentrismus
 - Nízká frustrační tolerance
 - Citová závislost na dospělém
 - Nezralost zájmů
 - Sociální nezralost
-

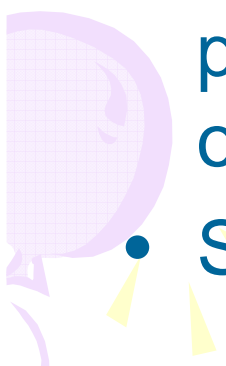

- **Prekocismy – oblasti urychlení:**

- vážnost, málo naivity
 - absence jednoduchého vzdoru
 - citlivost v sociálních vztazích
 - váhavost, introspektivnost
 - pseudodospělé zájmy
 - nesdílnost, rezervovanost
-
-

Klasifikace disharmonického vývoje osobnosti

- Paranoidní porucha osobnosti
 - Schizoidní porucha osobnosti
 - Emočně nestabilní porucha osobnosti
 - Histrionická porucha osobnosti
 - Anankastická porucha osobnosti
 - Vyhýbavá porucha osobnosti
 - Jiné specifické poruchy osobnosti (narcistická porucha osobnosti, pasivně-agresivní porucha osobnosti)
 - Smíšené poruchy osobnosti
-

Poruchy chování a žáci ohrožení sociálně patologickými jevy

- Sociálně patologické jevy jsou kulturně určeny a jsou proměnlivé v čase a prostoru.
- Některé sociálně-patologické jevy se ocitají na samé hranici zákona.
- Mnohé z nich mají spíše individuální charakter a dopad, zčásti bychom mohli mluvit o chorobách či poruchách (př. alkoholismus, sebevražednost)

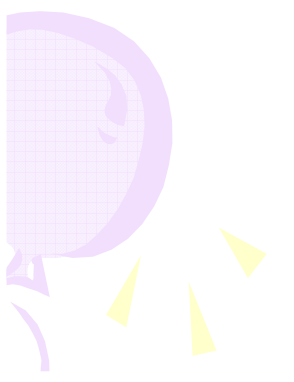
Přehled forem patologických závislostí

- Při formování osobnosti hraje významnou roli vedle genetických a dalších biologických faktorů, společenské prostředí, což platí ve velké míře při vzniku závislostí. V nepříznivé situaci tak může dojít k tomu, že osoba nejdříve experimentuje s drogami, posléze je zneužívá a nakonec dochází do stadia závislosti.

Klasifikace závislostního chování

Závislostní chování u dětí a mladistvých:

- Drogová závislost
 - Závislost na alkoholu
 - Tabakismus
 - Závislost na hracích automatech
-
-

Psychické poruchy v dětském věku a adolescenci

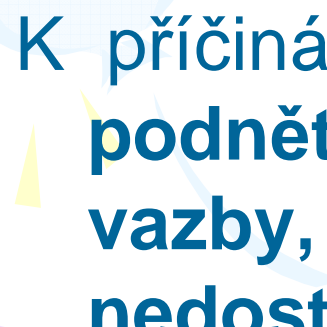
Psychická deprivace

- Deprivace je stav, kdy nejsou uspokojovány psychické potřeby v dostatečné míře. Je třeba říci, že zkušenost s deprivací patří k nejvýznamnějším zátěžovým situacím.
- Patogenní význam deprivace se vztahuje k období, kdy jedinec strádá.
- Závažná a dlouhotrvající deprivace může vést k narušení psychického vývoje.

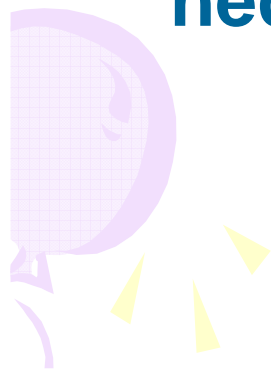

Maslow popsal tyto základní psychické potřeby:

- Potřeba bezpečí
- Potřeba lásky a sounáležitosti
- Potřeba sebevědomí a respektu jiných
- Potřeba sebeuplatnění a seberealizace

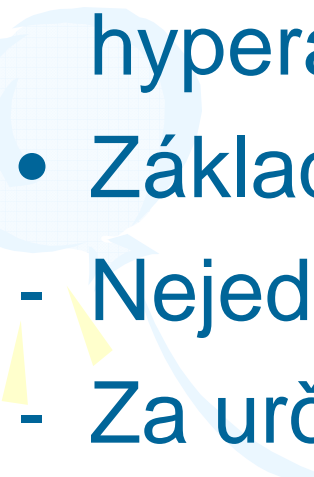

K příčinám psychické deprivace patří: **nedostatek podnětů, nedostatek učení, nedostatek citové vazby, nedostatek sociálních vztahů a nedostatek perspektivy.**

Neklidné dítě

- Pojem „neklidné dítě“ je spojen především se jménem dětské psycholožky dr. Jiřiny Prekopové a odkazuje na získanou hyperaktivitu.
 - Základní charakteristika neklidného dítěte:
 - Nejedná se o vrozený neklid.
 - Za určitých podmínek se děti umějí zklidnit (v případech, kdy se o něco zajímají, nebo při oblíbených činnostech).
-
-

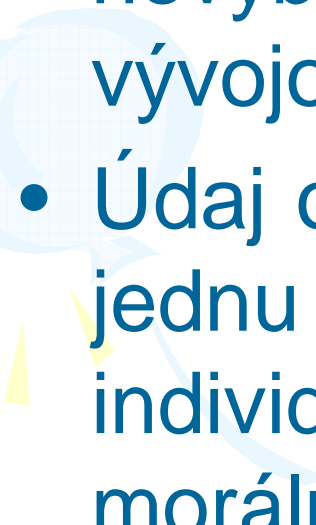

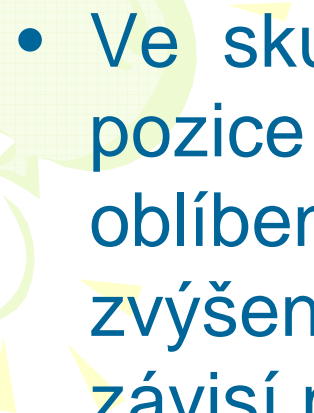
Neurotický vývoj v dětském věku

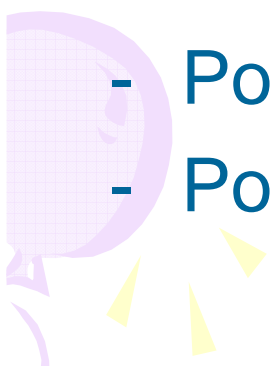
- Společným rysem neurotických poruch je přítomnost subjektivně nepříjemných symptomů.
 - Patří sem poruchy úzkostné, disociativní, somatoformní poruchy a poruchy adaptace.
 - Neurotické poruchy patří mezi poruchy internalizující (charakterizovány subjektivní nepohodou dítěte).
-
-

Postavení žáka ve třídě

- Školní třída je specifickou vrstevnickou skupinou, která je charakteristická nevýběrovostí s přibližně stejnou vývojovou úrovní jednotlivých členů.
 - Údaj o pozici žáka ve třídě je pokládán za jednu z centrálních informací jak o žácích individuálně (o jejich sociálních a morálních charakteristikách), tak o žácích jako členech třídní skupiny, ale i o třídní skupině samé.
-
-

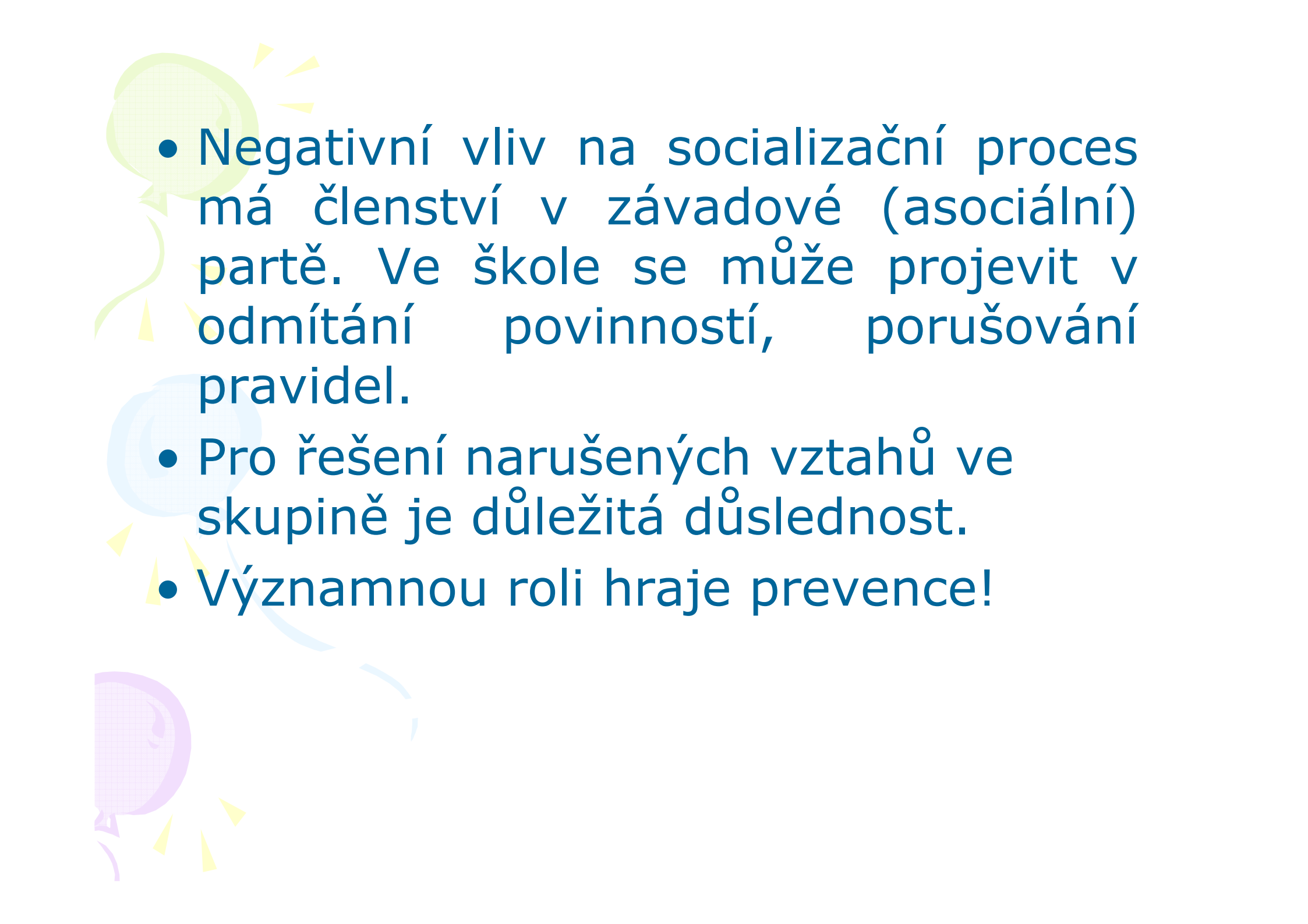
-
- Ve skupině je možné seřadit žáky z hlediska pozice do hierarchie. Jedinec s dobrou pozicí je oblíbeným členem skupiny a ostatní mají zvýšenou tendenci jej kontaktovat. Pozice tedy závisí na jedinci, ale také na skupině.

-
- Pozice, které může žák ve třídě zaujímat:
 - Pozice vůdce
 - Pozice hvězdy
 - Pozice zavrženého
 - Pozice „outsidera“
 - Pozice šedé eminence
-

Základní patologie školní třídy

- Specifickou variantou násilného jednání v rámci skupiny je šikana.
 - Šikanu lze vyjádřit jako opakované a delší dobu přetrvávající násilně ponižující a ubližující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který je nijak nevyprovokoval, nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit. (Vágnerová, 2005)
-

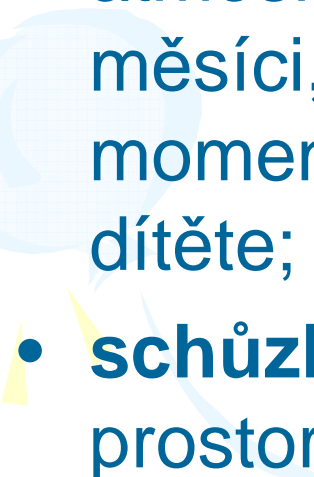

-
- Negativní vliv na socializační proces má členství v závadové (asociální) partě. Ve škole se může projevit v odmítání povinností, porušování pravidel.
 - Pro řešení narušených vztahů ve skupině je důležitá důslednost.
 - Významnou roli hraje prevence!

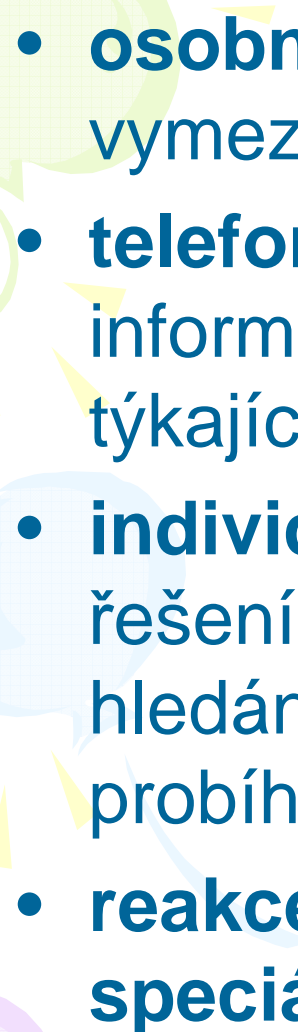

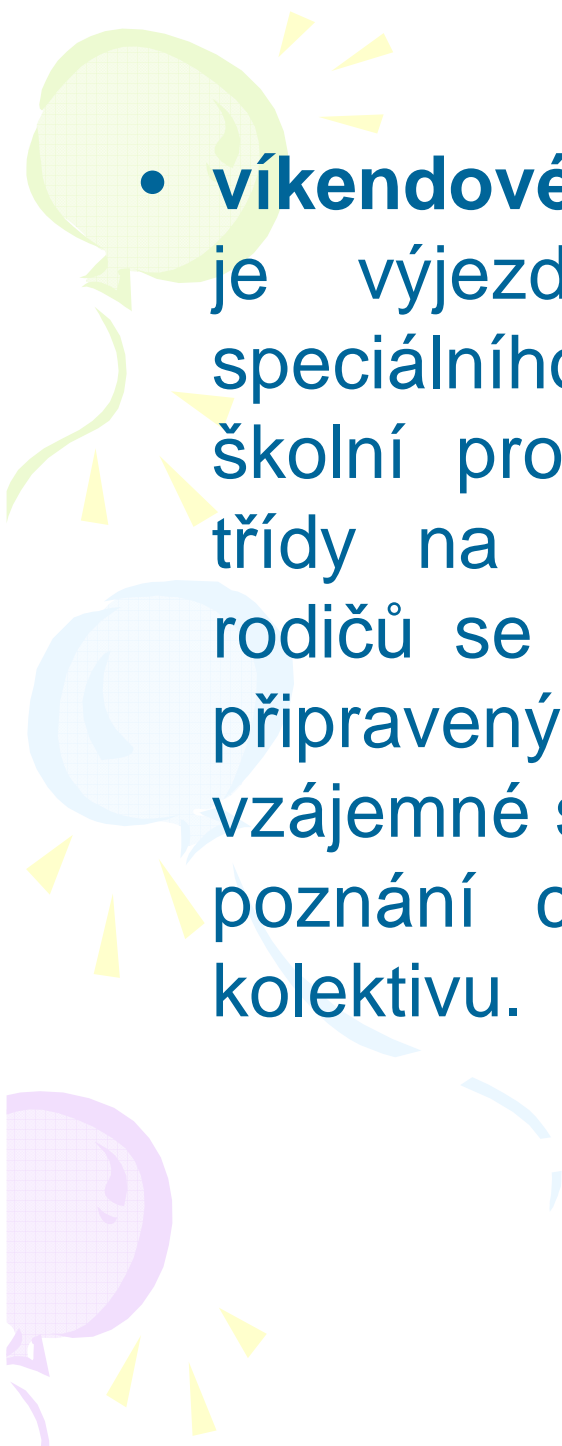
Vztahy rodina-žák-škola

(zkušenost z konkrétní školy)

Formy spolupráce školy a rodičů:

- **schůzky rodičů** – setkávání v přátelské atmosféře, pravidelně každé první pondělí v měsíci, rodiče jsou zde informováni o momentálním stavu chování a prospěchu jejich dítěte;
 - **schůzky rodičů, dětí a učitelů** – vytvářejí prostor pro vyjádření názoru všech tří stran, rodiče i učitelé zvyklí na tuto formu konzultace vysoce hodnotí možnost projednání problémové situace i s dítětem,
-
-

-
- A decorative graphic on the left side of the slide features three overlapping speech bubbles in light green, light blue, and light purple. Small yellow triangles are scattered around the bubbles, some pointing towards them and others away. The background is white.
- **osobní konzultace** – každý učitel má pro rodiče vymezeno jedno odpoledne v týdnu
 - **telefonické hovory**, ve kterých jsou rodiče informováni o závažných skutečnostech, týkajících se jejich dítěte,
 - **individuální schůzky rodičů a učitele** při řešení aktuálních problémů žáka, společně jsou hledány možnosti řešení, schůzky mohou probíhat za účasti dalšího odborníka,
 - **reakce na zápisy v žákovské knížce nebo speciálních sešitech**,

-
- **víkendové pobyty rodičů s dětmi** - podstatou je výjezd třídy, rodičů, dětí, pedagoga, speciálního pedagoga - terapeuta apod. mimo školní prostředí a poznání specifik konkrétní třídy na místě, navázání hlubší spolupráce rodičů se školou, k čemuž přispívá i odborně připravený zátěžový program; význam má i vzájemné sdílení problému rodičů mezi sebou a poznání chování jednotlivých dětí v třídním kolektivu.